

Д.С. Роговенко,
доцент кафедри
підприємницького
та фінансового права
Київського університету
ринкових відносин,
кандидат юридичних
наук

Summary

The article deals with the issues of compensating the road traffic victims and protection of the property interests of the persons responsible for the accident. On the basis of the law enforcement practice the author gives recommendations to improve domestic legislation

Відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю, за договорами страхування цивільної відповідальності при розгляді кримінальних справ

Дорожньо-транспортні пригоди (далі — ДТП) на сьогодні стали проблемою для суспільства та держави. Незважаючи на посилення відповідальності учасників дорожнього руху за порушення вимог Правил дорожнього руху (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306), кількість загиблих і травмованих унаслідок ДТП залишається надзвичайно великою. В цій ситуації дієвим механізмом захисту майнових інтересів постраждалих у ДТП є обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників наземних транспортних засобів (далі — ОСЦВВНТЗ). Про важливість цього виду страхування зазначено у правовій літературі¹.

В Україні обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності автовласників було запроваджено із прийняттям постанови Кабінету Міністрів України від 28 вересня 1996 р. № 1175 «Про порядок і умови проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів». Прийнятий 1 липня 2004 р. Закон № 1961-IV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» розвинув механізм відшкодування збитків, заподіяних третім особам внаслідок ДТП

Питання, що стосуються регулювання сфери страхування, досліджували у своїх працях провідні вітчизняні вчені: В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, В.Д. Бігдаш, Д.П. Біленчук, П.Д. Біленчук, З.Г. Ватаманюк, О.Д. Вовчак, Л.М. Горбач, О.Л. Дорош, Ю.О. Заїка, О.М. Залетов, Л.Л. Кінащук, Н.І. Клименко, С.І. Кубів, А.Л. Лобанова, Н.І. Машина, С.С. Осадець, В.Й. Плиса, С.К. Реверчук, Т.В. Сива, О.О. Слюсаренко, В.І. Шевченко та ін.

Як правове та економічне явище страхування досліджували в різних аспектах російські науковці: А.Л. Алекрінський, А.П. Архипов, Ю.Т. Ахвледіані, К.Г. Воблий, А.А. Гвозденко, С.П. Гришаєва, І.П. Денисова, А.І. Лукинова, Л.А. Орланюк-Малицька, Т.М. Рассолова, Л.І. Рейтман, Т.А. Федорова та ін.

Водночас питання щодо практичного застосування обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників наземного транспорту залишаються недослідженими. Актуальним серед них є питання про захист прав та законних інтересів страхувальників і потерпілих внаслідок ДТП при розгляді кримінальних справ. Аналіз вітчизняної правової літератури засвідчує, що публікацій, присвячених цій темі, немає.

Метою статті є аналіз практики застосування законодавства, що регулює відносини у сфері обов'язкового страхування цивільної відповідальності

¹ Див.: Бондар О. та ін. Обов'язкове страхування. — К., 2005. — С. 34; Чапичадзе Я. Правовое регулирование страховой деятельности в Украине. — Х., 2004. — С. 218.

власників наземних транспортних засобів, а також виявлення недоліків чинного законодавства у цій сфері та надання пропозицій щодо його вдосконалення.

За умов повного відшкодування шкоди та примирення винного з потерпілим або повного відшкодування шкоди, щирого каяття, активного сприяння розкриттю злочину, винну особу може бути звільнено від кримінальної відповідальності

В Україні обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності автовласників було запроваджено із прийняттям постанови Кабінету Міністрів України від 28 вересня 1996 р. № 1175 «Про порядок і умови проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів». Прийнятий 1 липня 2004 р. Закон № 1961-IV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (далі — Закон № 1961-IV) розвинув механізм відшкодування збитків, заподіяних третім особам внаслідок ДТП. Прийняття Верховною Радою України цього Закону стало вагомим кроком для утвердження України як держави з високою культурою поведінки на дорогах. Зрозуміло, що цим Законом не вирішуються всі проблеми у тій чи іншій сфері. Щоб утворилась певна практика реалізації норм закону, виявились усі його позитивні сторони й недоліки, потрібен час. За час дії Закону № 1961-IV до нього неодноразово вносились зміни. На сьогодні набрали чинності найсуттєвіші з них, визначені Законом від 17 лютого 2011 р. № 3045-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дорожньо-транспортних пригод та виплати страхового відшкодування» (далі — Закон № 3045-VI). Але, змінюючи одні норми Закону № 1961-IV та доповнюючи його новими, законодавець не врахував усіх можливих аспектів врегулювання збитків за договорами ОСЦВВНТЗ. Йдеться про відшкодування збитків потерпілим у кримінальному процесі. У зв'язку з цим зупинимось детальніше на деяких аспектах розгляду кримінальних справ, пов'язаних із ДТП, у суді.

Статтю 286 Кримінального кодексу України (далі — КК) встановлено кримінальну відповідальність за порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, що спричинили потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 1 ст. 286 КК), смерть потерпілого або тяжкі тілесні ушкодження (ч. 2 ст. 286 КК), спричинили

загибель кількох осіб (ч. 3 ст. 286 КК). При цьому слід врахувати, що, виходячи з приписів ст. 12 КК, злочин, передбачений ч.1 ст. 286 КК, є злочином невеликої тяжкості. У ст. 45 КК встанов-

лено порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям: «Особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду». Крім того, у ст. 46 КК встановлено порядок звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим: «Особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду».

Повне добровільне відшкодування збитків винною в ДТП особою має дуже важливе значення для звільнення від кримінальної відповідальності або для пом'якшення покарання

За умов повного відшкодування шкоди та примирення винного з потерпілим або повного відшкодування шкоди, щирого каяття, активного сприяння розкриттю злочину, винну особу може бути звільнено від кримінальної відповідальності. Не слід забувати і про злочини, передбачені ч. 2 та ч. 3 ст. 286 КК. Адже згідно зі ст. 66 КК добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди є однією з обставин, які пом'якшують покарання.

Зазначене свідчить, що повне добровільне відшкодування збитків винною в ДТП особою має дуже важливе значення для звільнення від кримінальної відповідальності або для пом'якшення покарання. Очевидно, що відшкодування збитку має передувати винесенню вироку або постанови (або згідно зі ст. 288 Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. (далі — КПК) — ухвали) про закриття кримінальної справи. І саме на цьому етапі винуватець ДТП стикається з правовою колізією. Адже страховик вимагає від потерпілої особи вирок суду або постанову про закриття кримінальної справи на нереабілітуючих підставах. Проте закрити кримінальну справу на підставі ст. 45

чи ст. 46 КК або винести вирок із застосуванням ст. 66 КК без відшкодування шкоди суд не може. У цьому випадку власник страхового поліса ОСЦВВНТЗ змушений самостійно сплачувати потерпілому кошти на лікування. При цьому слід обов'язково пам'ятати про п. 36.4 ст. 36 Закону № 1961-IV (зі змінами, внесеними Законом № 3045-VI), яка дає право страховику відмовити у виплаті страхового відшкодування, якщо винуватець ДТП самостійно, без погодження зі страховою організацією, врегулював претензії потерпілої особи. Закон № 1961-IV не містить порядку, в якому страхова організація зобов'язана надавати таке погодження. Страховик може без пояснення причин відмовити своєму клієнту — винуватцю ДТП у погодженні, поставивши клієнта в скрутне становище. В цьому випадку водій змушений буде відшкодувати шкоду самостійно, не маючи навіть примарного шансу на відшкодування коштів з боку страхової компанії.

Відповідно до ст. 286 КПК 2012 р., встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду

Як приклад можна навести кримінальну справу за обвинуваченням громадянина З. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК. Справа розглядалась 25 серпня 2010 р. у Дарницькому районному суді м. Києва. У ході досудового слідства між обвинуваченим та потерпілим було досягнуто примирення. Обвинувачений повністю відшкодував потерпілому витрати на лікування внаслідок травми, отриманої під час ДТП. На досудовому слідстві захисник, керуючись ст. 46 КК та ч. 1 ст. 8 КПК 1960 р., звернувся до слідчого з клопотанням про винесення постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності. Слідчий виніс відповідну постанову, отримав згоду заступника прокурора м. Києва, справу направив до суду, де її було закрито згідно зі статтями 8, 248 КПК.

Ще до винесення слідчим постанови громадянин З. звертався до страхової компанії, в якій було застраховано його цивільну відповідальність як власника автомобіля. В заяві на ім'я страховика громадянин З. повідомляв про переговори з потерпілим, про можливість закриття справи та просив погодити суму відшкодування потерпілому. Жодної відповіді від страховика

громадянин З. не отримав. Зважаючи на те, що строки досудового слідства у справі добігали кінця і слідчий повинен був передати справу до суду, обвинувачений був змушений самостійно сплатити суму відшкодування потерпілому. Надалі страхова компанія відмовила громадянину З. у відшкодуванні понесених витрат, посиляючись, зокрема, на порушення ним п. 37.4 ст. 37 Закону № 1961-IV (у редакції, що діяла до прийняття Закону № 3045-VI).

Слід зазначити, що у КПК, прийнятому 13 квітня 2012 р., змінено порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності. Так, у ст. 8 КПК 1960 р. зазначено, що прокурор, а також слідчий за згодою прокурора вправі за наявності підстав, зазначених у ст. 46 КК, винести мотивовану постанову про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності. За наявності підстав, зазначених у ст. 46

КК, у справах, які надійшли до суду з обвинувальним висновком, суд у судовому засіданні виносить постанову про закриття справи. Згідно з КПК 2012 р. слідчий вже не має повноважень на винесення постанови про направлення

справи до суду для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності. Відповідно до ст. 286 КПК 2012 р., встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду. У КПК 2012 р. чіткіше регламентована процедура звільнення від кримінальної відповідальності. Зокрема, ст. 287 КПК «Клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності» та ст. 288 КПК «Розгляд питання про звільнення від кримінальної відповідальності» спрямовані на максимальне врахування думки потерпілого при ухваленні рішення про звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності.

Також позитивними є зміни у правовому статусі потерпілого. Згідно з положеннями ст. 49 КПК 1960 р. про визнання громадянина потерпілим чи про відмову в цьому особа, яка провадить дізнання, слідчий і суддя виносять постанову, а суд — ухвалу. Відповідно до ст. 55 КПК 2012 р. права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення

щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Така законодавча новела має щонайменше два позитивних аспекти: по-перше, для визнання особи потерпілою вже не потрібне винесення окремого процесуального документа, що дає змогу уникнути ситуацій, за яких потерпілі необґрунтовано залучаються у справі як свідки, що, у свою чергу, позбавляє їх можливості ефективно захищати свої права; по-друге, це сприяє ефективнішому застосуванню ст. 46 КК у кримінальних провадженнях за ч. 1 ст. 286 КК, оскільки винуватець ДТП може швидше відшкодувати заподіяну потерпілому шкоду. Як наслідок, потерпілий одержує належне відшкодування, в тому числі й на лікування, а винуватець ДТП може бути звільнений від кримінальної відповідальності.

Будь-який страхувальник — фізична особа за договором ОСЦВВНТЗ, який обвинувачується за ч.1 ст. 286 КК, постає перед дилемою: або бути засудженим (проте з перспективою відшкодування потерпілому шкоди страховою компанією), або самостійно врегулювати претензії потерпілого з метою закриття кримінальної справи, ризикуючи залишитись без відшкодування страховиком понесених витрат

Очевидним є той факт, що будь-який страхувальник — фізична особа за договором ОСЦВВНТЗ, який обвинувачується за ч.1 ст. 286 КК, постає перед дилемою: або бути засудженим (проте з перспективою відшкодування потерпілому шкоди страховою компанією), або самостійно врегулювати претензії потерпілого з метою закриття кримінальної справи, ризикуючи залишитись без відшкодування страховиком понесених витрат.

На нашу думку, подібні ситуації не повинні виникати взагалі. Автовласник купує поліс ОСЦВВНТЗ, щоб бути впевненим у тому, що в разі його неухважності чи необережності страховик відшкодує потерпілим заподіяні збитки. Навряд чи хтось із автомобілістів свідомо бажає наносити шкоду чужому життю, здоров'ю або нищити майно. Тому, з метою недопущення правових колізій, слід внести зміни до законодавства.

Враховуючи зазначене, можна зробити такі висновки:

1. До Закону № 1961-IV слід внести зміни. Зокрема, у ньому має бути визначений порядок погодження страховиком витрат страхувальника на відшкодування шкоди, заподіяної життю та

здоров'ю страхувальника. Пункт 36.4 ст. 36 Закону № 1961-IV після абз. 3 доцільно доповнити таким положенням: «З метою погодження витрат страхувальник або особа, відповідальність якої застрахована, зобов'язаний звернутися з відповідною письмовою заявою до страховика — Моторного (транспортного) страхового бюро України (МТСБУ). У заяві вказуються такі відомості:

– причини та підстави, з яких страхувальник або особа, відповідальність якої застрахована, бажає самостійно компенсувати витрати потерпілому (іншій особі, яка має право на отримання відшкодування) або погодженим з ним особам;

– вартість та документальне підтвердження витрат, які слід компенсувати.

Страховик (МТСБУ) зобов'язаний протягом десяти днів розглянути вказану заяву та прийняти по ній обґрунтоване рішення про повне погодження витрат, часткове погодження витрат або повну відмову в погодженні витрат страхувальника чи особи, відповідальність якої застрахована. Про прийняте рішення страховик (МТСБУ), із зазначенням мотивів рішення, зобов'язаний письмово повідомити страхувальника або особу, відповідальність якої застрахована, а також потерпілого (іншу особу, яка має право на отримання відшкодування) або погоджених з ним осіб, не пізніше трьох днів з дня прийняття рішення».

2. На законодавчому рівні доцільно передбачити відповідальність страховика (МТСБУ) за відсутність будь-якої відповіді на заяву страхувальника (особи, відповідальність якої застрахована), несвоєчасне винесення рішення та направлення письмового повідомлення про нього, а також за необґрунтовану відмову в погодженні витрат страхувальника чи особи, відповідальність якої застрахована.

Внесення зазначених змін до законодавства забезпечить надійні гарантії захисту прав усіх учасників ДТП.

Проблема захисту учасників дорожнього руху, які постраждали внаслідок ДТП, — багатогранна. Зокрема, питання захисту майнових інтересів власників транспортних засобів та осіб, які на законних підставах керують транспортними засобами, потребують вирішення в рамках окремих досліджень.